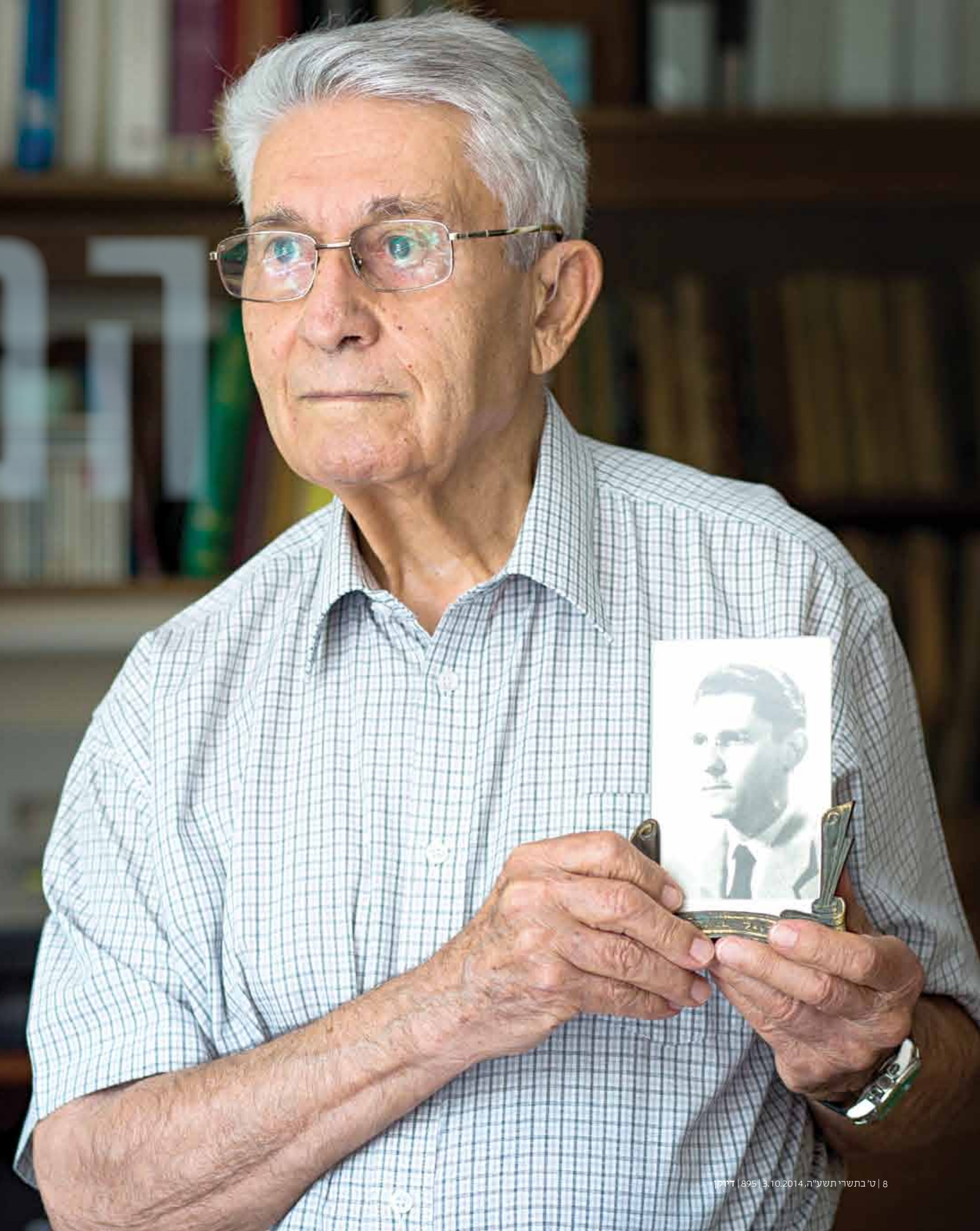

המושכחים

ד"ר יוסף מרזוק, שאחיו משה נשפט ועלה לגרדום במצרים לפני שישים שנה, לא מוכן לשכוח: בספר חדש על 'עסק הביש' הוא חושף את המאמצים של בכירי מערכת הביטחון לטשטש כל זכר לפרשה, על חשבון המשפחות השכולות והאסירים שישבו בקהיר. "לא המדינה פגעה בנו", הוא אומר, "אלא מנהיגים אטומי לב שרצו להגן על עצמם"

אלישיב רייכנר | צילום: אריק סולטן

צילום: לע"מ

ש

ישים שנה עברו מאז שר"ד משה מרוק, מניבדי פרשת 'עסק הביש', נשפט והוצא להורג במצרים, ולמרות הזמן הרב שחלף צלו עדיין מרחף בכל מקום בביתו של אחיו יוסף. בחדר עבודתו של יוסף מונחתו שתי תמונות של האה, ובסלון הבית תלוי ציור גדול פרי מכחולו של מאיר ופין, גיבור אודי של הפרשה, שבו נראים שני האחים משה ויוסף, כשדמוותו של משה יורדת מהשמיים ואילו יוסף מניש לו פרח כלפיד של גבורה.

אחרי קריירה רבת שנים והישגים במיקוביולוג, התיישב מרוק כדי לגלל בכתב את סיפורו של אחיו, שהפך עם השנים להיות גם סיפור חייו. הספר 'את אחי אנוכי מבקש', שיצא לפני כמה חודשים (בהוצאת ארת. כיוגרפיות), איננו הספר הראשון העוסק בפרשיית 'עסק הביש' שטלטלה את מדינת ישראל במש שנים ארוכות, ובכל זאת, מרוק חש שיש לו מה להוסיף. "אם תעבור על כל הספרים שנכתבו בנושא, תראה שממעט אף אחד מהם לא מתייחס לפן האישי של משתתפי המבצע. רוברט דסה, אחד האסירים שישבו בכלא המצרי, התייחס בספר שכתב בעיקר לצד שלו, והספר 'מבצע סואנה' מוכיר בעיקר את ארבעת האסירים שהשתחררו לאור מלחמת ששת הימים. אין שם התייחסות לשמואל עוז ולאחיו משה. לכן חשתי צורך להביא בספרי גם את הפן הזה".

יוסף מרוק מוסגל לשחזר כמעט במרוק את השיחות שניהל עם אחיו לפני מעצרו בידו שלטונות מצרים, באוגוסט 1954. מעבר לסיפור האישי והמשפחתי, למרוק חשוב לתקן עוולות שנעשו, לדעתו, בתיעוד ההיסטורי של פרשת עסק הביש. אחת מהן קשורה להתנהלות האישית של אחיו בפרשה. כדי להבין את התיקון שהוא מבקש לעשות, צריך לחזור כמה עשרות שנים אחורה.

חבלה כושלת

בתחילת שנות ה-50 הוקמה בחיל המודיעין הצעיר של צה"ל יחידה 131, שנועדה לסייע ליודעי מצרים בזמן מלחמה וסכנה, וגם להיעזר בהם להשגת מידע מודיעיני. שליחי היחידה הגיעו למצרים במטרה לאתר צעירים יהודים מתנועות הנוער הציוניות שישמשו רשת ריגול. בין המשת המגויסים באלכסנדריה היה שמואל עוז, מהגרים חשמל צעיר, ואחד משלושת המגויסים בקהיר היה הרופא משה מרוק. תבורה קטנה, ובה מרוק, נשלחה לישראל כדי לעבוד קורס מודיעין מיוחד. עם שובם למצרים הם הגתינו לאות שיכניס אותם לפעילות בשעת חירום.

ביולי 1954, כשגברו הסימנים לכך שהצבא הבריטי עומד להתפנות מתעלת סואץ, התקבלה החלטה בחיל המודיעין לחבל בחשאי במתקנים מערביים במצרים, כך שהפעולה תידאח כאילו נעשתה בידי מחתרת לאומנית מצרית. המטרה

העדיף שהאסירים יישארו בכלא. דיון עם לבון

הייתה לפגוע ביחסים בין מדינות המערב למצרים, ולעכב את יציאת הבריטים משם. בשליחות ראש אמ"ן בנימין ג'יבלי הורה מוטקה בנצור, מפקד יחידה 131, להפעיל את רשת הריגול המצרית. בפועל רק חוליית אלכסנדריה יצאה לדרך. אנשי הקבוצה הטמינו מטעני חבלה בתא דואר בערים ובספריות האמריקניות שם ובקהיר, וגרמו לשריפות. ניסיון חבלה נוסף בבית קולנוע באלכסנדריה נכשל לאור שמטען תבערה התלקח בטרם עת בכיסו של פיליפ נתנון, והוא נעצר במקום. בכל פעולות החבלה לא היו קורבנות כנפש.

זמן קצר לאחר נתנון נעצרו בזה אחר זה חברי התא מאלכסנדריה, ובעקבותיהם גם אנשי התא הקהירי, וחועמדו לדין. ראשי החוליות, ד"ר משה מרוק ושמואל עוז, נידונו למות והוצאו להורג בתלייה בינואר 1955. שני חברים אחרים נידונו למאסר עולם, ועוד ארבעה לתקופות מאסר של 7 עד 15 שנים. מאיר מקס בינט, איש מודיעין ישראלי שפעל במצרים כמפגד מאנשי החוליה, התאבד בכלא לאור המישה חודשים של עינויים חקירות.

מרוק טוען בספרו שהסיבה לכך שהחוליה הקהירית לא הופעלה הייתה שאחיו משה סירב להוציא אותה לדרך, לאור שהבין את בעייתיות ההוראה שקיבל. "כשמוטקה בנצור הזמין את מפקדי החוליות לפריז בסוף מאי 1954, גם אני הייתי שם. הגעתי לעיר כדי לפגוש את משה בענייני ירושה בעקבות מות אבינו. בפגישתו של בנצור עם משה הוא ערך אותי על הכוונה להפעיל את החוליה שלו. מהמידע שאספתי מאחרים וגם מהיכרותי עם אחי, אני מניח שהוא התנגד לכך נחרצות, משלוש סיבות: התברר

ד"ר יוסף מרזוק: "בפגישות של מפקד יחידה 131 עם אחי הוא עדכן אותו על הכוונה להפעיל את החוליה שלו. מהמידע שאספתי מאחרים, וגם מהיכרותי עם אחי, אני מניח שהוא נחרצות לכך נחרצות מכמה סיבות, ושהיו ביניהם חילוקי דעות חריפים"

נחשפו בזה אחר זה. סיקור 'עסק הביש' בעיתוני התקופה

בחוליה לא גויסו לשם כך, הם לא הוכשרו באימוניהם להפעיל אמצעי חבלה, וגם לא היו בידיהם חומרי חבלה תקינים. אני מניח שבנצור התעקש לבצע את הפעילות בכל זאת ושהיו ביניהם חילוקי דעות חריפים. אגב, גם שתי טבת כתב זאת בספרו על הפרשה.

"אני עצמי ראיתי את אחי חוזר מאחת הפגישות הללו רותח מכעס, אבל הוא כמווכן לא רצה להגיד לי על מה כעס. בסופו של דבר בנצור שחרר את משה מתפקידו, אבל הוא, אף שהמתניח לו בארץ משרה של רופא בבית החולים בילינסון, חזר למצרים, כנראה כדי לוודא שלא יפעילו את הפקודים שלו בניגוד לעמדתו".

מי נתן את ההוראה

התנגדותו של מרוק להפעלת החוליה, וראגתו לכך שהתא הקהירי בפיקודו יישאר רדום, לא הצליחו למנוע את כישלון הפעולה ואת תפיסת הרשת כולה. שליח מהארץ, אברי אלעד שכונה 'פול פונק', הגיע למצרים והורה להפעיל את חברי התא האלכסנדריני גם בקהיר וגם באלכסנדריה. "אני לא חושב שהרבה אנשים שקראו את הספרות בנושא 'עסק הביש' שמו לב לכך שהפעולה בקהיר התבצעה בידי אנשי אלכסנדריה", אומר מרוק. "מתייחסים לעוברה הזאת כאל דבר טריוויאלי ושוכחים שי-220 ק"מ מפרידים בין שתי הערים. זה הרי אבסורד, שהגיעו במיוחד מאלכסנדריה כדי לבצע פעולה בקהיר".

אברי אלעד היה מי שהביא לחשיפת הרשת: הוא היה סוכן כפול, והסגיר את חברי החוליות לשלטונות מצרים. "אלעד ראג להכיר את אנשי קהיר, למרות הצורך הבסיסי במידור. הוא לחץ שיכירו לו את משה, וידע דברים שלא היה צריך לדעת", אומר מרוק. "פסק הדין שניתן בסוף המשפט היה מוכן מראש. המצרים ידעו מי המפקדים של קהיר ומי של אלכסנדריה, למרות שגם משה וגם שמואל כבר סיימו את תפקידם בעת ביצוע הפעולות".

שנתיים לאחר הפרשה נשפט אברי אלעד בישראל על מסירת מסמכים לגרמנים עוינים, אבל לא על חלקו ב'עסק הביש'. לאור שריצה תקופת מאסר של עשר שנים היגר לארצות הברית ונפטר שם ב-1993.

נפילת הדשת עוררה מהומה פוליטית בישראל, כשהשאלה המרכזית שעלתה הייתה מי בירג הגבוה נתן את ההוראה לראש אמ"ן בנימין ג'יבלי להפעיל את החוליות במצרים. ועדת חקירה

שמינה ראש הממשלה משה שרת לא הגיעה למסקנה ברורה, ולימים התברר שהמטמכים שהוגשו לה היו מזויפים. שר הביטחון פנחס לבון, שג'יבלי האשים אותו בנתינת הדוראה, התפטר מתפקידו בעקבות פעילות ועדת החקירה אך טען בתוקף שלא הוא נושא באחריות. הפרשה המשיכה להעסיק את צמרת המדינה, וב־1963 אפילו הביאה באופן עקיף לפרישתו של דוד בן־גוריון מראשות הממשלה.

הרצון להשתיק את המחל גרם לכך שבכירים ישראלים, ובעיקר שר הביטחון משה דיין – הרמטכ"ל בזמן 'עסק הביש', ומי שכנראה באמת נתן את הדוראה – לא התאמצו לשחרר את האסירים מהכלא המצרי גם לאחר מבצע קדש, כשבירי ישראל היו כ־5,000 שבויים מצרים. רק באוגוסט 1961 שוחררו מאיר זפרן ומאיר מיוחס, לאחר שריצו את מלוא עונשם – שבע שנים. שאר האסירים שוחררו בחשאי במסגרת חילופי שבויים לאחר מלחמת ששת הימים, בינואר 1968, והגיעו לישראל דרך אירופה. שחרורם יצא לפועל רק לאחר שראש המוסד מאיר עמית איים להתפטר מתפקידו אם לא ייכללו בעסקה. שר הביטחון משה דיין אמר לימים לאסירים שאם הרבר היה תלוי בו, הם היו ממשיכים לשנת בכלא המצרי. דבר השחרור, אגב, נשאר חשאי עד 1971.

חורשה השאית

ניסיונות ההשתקה הביאו להתעלמות לא רק מהאסירים שישבו בכלא המצרי, אלא גם מבני משפחותיהם של שני העולים לגרדום. יוסף מרוזק היה חייל כשאחיו משה נעצר במצרים. על המעצר הוא קרא בעיתון. איש מאגף המודיעין בצה"ל לא ערך אותו במה שוחררש, וגם כשאחיו הוצא לוורג, מפקדי הבסיס שבו שירת לא הפגינו כלפיו אמפתיה. כחייל בורד בארץ הוא ישב שבוע בחדר עלוב, על מיטה צבאית. רק כמה ימים אחר כך זכה לתתיחסות ממלכתית, מכתב תנחומים מהנשיא יצחק בן־צבי.

גם כשהאם השכולה עלתה ארצה ממצרים, חודשים ספורים לאחר הוצאתו לוורג של בנה, אף נציג של אגף המודיעין או של משרד הביטחון לא דאג לקבל אותו. לאחר כמה שבועות היא הוזמנה לפגישה עם אשת הנשיא, רחל ינאית בן־צבי. למרות הכאב האישי, מרוזק לא כועס על מדינת ישראל. "אני מבדיל בין רשויות המדינה לבין אנשים פרטיים במערכת שהתנהגו באופן פוגע. לשמחתי, היום מתנהגים אחרת. תראה איך חיבבת את המשפחת של שלושת הנערים שנחטפו. למדנו את הלקח, אנשים תיקנו את דרכם, ומבחינתי זו המדינה האמתית.

"כשאמא שלי הגיעה לארץ ולא וכתה ליחס, זו לא הייתה המדינה אלא מנהיגים אטומי לב. הם טענו שנהגו כדי שהאסירים לא ייחשפו כחיילים, אבל זה לא היה נכון, כי המצרים כבר ידעו שהם חיילים והיו להם המספרים האישיים שלהם. התעלמות נועדה רק כדי להגן על המנהיגים עצמם".

התעלמות רשויות המדינה מעולי הגרדום באה לידי ביטוי גם בסוגיית הנצחום של 'קדושי קודר'. ועדה ציבורית שהוקמה לצורך כך החליטה כבר ב־1955 לטעת חרשה לזכרם, אבל כשמרוזק ניסה לקדם את הנטיעה, הועבר לו מאגף המודיעין מסר המזהיר שלא יעז להעלות את הנושא בגלוי, כדי לא לפגוע בביטחונם של האסירים שעדיין יושבים בכלא המצרי. מרוזק קיבל את הדין, אבל המשיך לודן בנושא עם משרד הביטחון ואף ניסה לדתום לכך את רעיית הנשיא ולפנות ישירות לראש הממשלה – אך ללא הועיל.

רק ב־1964, תשע שנים לאחר שהוחלט על נטיעת החורשה, קיבל מרוזק ממוכירו הצבאי

של ראש הממשלה מכתב האומר כי למוסדות הביטחוניים אין התנגדות לנטיעת היער, בתנאי שלא יינתן לכך כל פרסום. בתואם לודישת משרד הביטחון התקיים במקום טקס מצומצם ובו כמאה מוזמנים בלבד, ללא כל סיקור תקשורתי. "אין לי ספק שהעיוכוב בנטיעת החורשה נבע מהשתקה", אומר מרוזק. "אמרו שאם רק יזכירו את שמות חברי המחותר, המצרים עלולים לפתוח מחדש את משפטם. זה היה בלוף, אבל אני אכלתי אותו, כי לא רציתי שיישב לי על המצפון שבגללי פתחו מחדש את המשפט".

מכתב אישי לסאדאת

מאנבק הבא של מרוזק היה להעלות ארונותיהם של אחיו ושל שמואל עוד ארצה. ההזמנת ראשונה לכך נוצרה לאחר מבצע סיני, אך כשם שישראל לא ביקשה את שחרור אסירי המחותרת תמורת השבויים שבירה, היא גם לא העלתה את עניין גופותיהם של הנידונים למוות. גם בשנת 1968, כששוחררו ארבעת האסירים, לא דובר על העלאת הגופות.

בשנת 1974 החל משא ומתן בין ישראל למצרים בנושא חיפוש גופות הללי צה"ל ממלחמת יום הכיפורים. מרוזק ואסירי המחותרת המשוחררים פנו לראש הממשלה דאו יצחק רבין, בדרישה לכלול בעסקה גם את גופות עולי הגרדום, שהועלו לדרגת סגן־אלוף לאחר מותם וחוכרו כחללי צה"ל שנפלו בארץ אייב. התשובות שקיבלו ממשרד ראש הממשלה היו לקוניות ובלתי מתחייבות.

עוד שנתיים חלפו ללא כל התקדמות, ומרוזק החליט בצעד של ייאוש לשלוח מכתב אישי בערבית לנשיא המצרי אנואר סאדאת, ולבקש ממנו לסייע בהעלאת הגופות. רק באפריל 1977, כשהתבקש ששיחה טלפונית להתייצב בשדה התעופה הצבאי בשדה רב לקראת טיסה לאל־עריש, הבין מרוזק שהגופות בדרך ארצה. כשהגיע לבית ההלוויות בתל־השומר כדי לראות את אחיו בטרם ייקבר, נדהם לגלות שאף שהלפ 22 שנים מאז פגישתם האחרונה, פניו של משה נשתמרו בדיוק כפי שנצרכו בו־כרונן.

ב־24 באפריל 1977, ר' באייר תשל"ז, הובאו

פרופ' נחם אילן (בתמונה): "ככל שנכנסתי לתוך הפרשה גיליתי דיכוטומיה בלתי נסבלת, שבה מצד אחד אתה נחשף לכיעור הישאלני, לתחמנות ולקטנוניות, ובקוטב הנגדי אתה מוצא אנשים עם ברק בעיניים וגישה ערכית שמעדיפה את צורכי הכלל"

צילום: יונתן זינדל, כלאש 90

משה מרוזק ושמואל עוד לקבורה בטקס ממלכתי, בחלקת עולי הגרדום שבפסגת הר הרצל. אמו של מרוזק כבר הייתה מבוגרת וחולה, והגיעה להלוויה כשהיא בכיסא גלגלים, אך שמחה על שזכותה להביא את בנה לקבורה בארץ.

לבנו הבכור העניק יוסף את השם משה, על שם אחיו הגדול. נכדתו הבכורה משרתת היום כקצינה בחיל המודיעין, ויוסף מקוה מאד שגם נכדו יגיע לחיל שבמסגרתו פעל אחיו בשליחותה של מדינת ישראל.

הריגול קיבל הילה

שמה המלא של אלה שושנה הוא שמואלה. היא קרויה על שם דודה, שמואל עוד, שהוצא לוורג זמן לא רב לפני לידתה. אמה יפה עלתה לישראל כבר ב־1945, אבל חשה אחריות עקיפה לגיוסו של אחיה הצעיר לרשת הריגול. "אמי הייתה גרולה מסמי (שמואל) בשלוש שנים, וכשהלכה לתנועת נוער ציונית היא הייתה פורצת הדרך בביתם", אומרת אלה. "לכן היו לה נקיפות מצפון: בגללה הוא הלך לתנועה, ומשם גם גויס".

בניגוד לבני משפחת מרוזק, שעסקו רבות במאבק להנצחת יקירם, בבית משפחת עוד

האשים את שר הביטחון. בנימין ג'יבלי

צילום: משה פרידמן, לטי"מ

העריפו להרחיק את הפרשה. "גדלתי בבית עם סוד שלא מרבים עליו. גם סתא שלי, אמו של היו בבית שלנו פריטט ופסל ראש שלו, וזה לא היה מובן מאליו, אבל לא דיברו. ידעתי שסתא אבל גם האוכרה הזאת הייתה רתית ולא באה ממקום של הכרה ממלכתית. בילדותי בכלל לא ידעתי שעדיין יש אנשים מגיבורי הפרשה שיושבים בכלא המצרי".

"אמא לא הכניסה את השכול לבית", אומרת אלה. "ב־1965, כשהתפרסם הסיפור של אלי כהן בסדרה, סתא שלי אמרה שהוא היה חבר של סמי באלכסנדריה. אחד כך התברר לי שחברי החוליה גם שכרו דירה במצרים על שמו. כשיצא הספר על אלי כהן זה העניק דוקר, פתאום למרגל הייתה הילה. ככל שהתפרסמו יותר דברים על הפרשה, כך נחשפתי גם אני לסיפור של דוד שלי".

אלה מספרת על כאב גדול בבית המשפחה, שהתגבר עם השנים, ככל שהתבררו יותר פרטים על 'עסק הביש'. "הדורים שלי לא התלוננו, לא ביקרו, לא ביקשו שום דבר, לא לחצו – אבל חשו תסכול מכך שהמנהיגים בישראל לא עמדו מאחורי הפרשה, ולא הכירו בפעילות של חברי הרשת. הבית היה כואב, ועדיין, חינו חיים נורמליים. אמא שלי לא חקרה את הנושא. זה היה בשיכלול כמו פצע שאסור לגעת בו".

הנוער יעביר הלאה

היחס לפרשת עסק הביש והרחוקה מהתודעה הציבורית השפיעו גם על האוכרה השנתית למרוק ועוד, שמתקיימת בח' בשבט. במשך שנים רבות רק בחדים פקרו את קברם ביום השנה להוצאתם להורג. יוסף מרוק נהג לבקש מנציגי הצבא שיראנו לשלוח עשירה חיילים, כדי שלפחות יהיה מניין לאמירת קדיש על הקברים. בשנים האחרונות כבר עולים לקבר בתאריך הזה יותר ממאתיים איש, בעיקר צעירים. את השינוי הזה צריך לזקוף בעיקר לזכותו של אדם אחד: פרופ' נחם אילן.

לאילן, סגניאלוף במילואים, אין קשר אישי או משפחתי לעולי הגרדום. הוא נולד בארץ חודשיים לפני הוצאתם להורג. במשך עשרים שנה שירת כקצין ביחידה 8200 של חיל המודיעין, ובשנת 1994 התבקש להגיע כנציג החיל לאוכרה השנתית של עוד ומרוק ברד הרצל. "אני מודה שמכיוון שהתגוררתי בירושלים ושירתי בגלילות, שמחתי בעיקר על שהרחותי את השמות של מרוק ועוד, ידעתי שום נתלן בקהיר ויכולתי להוסיף על הפרשה משפט או שניים, אבל לא יותר מזה".

כשאילן הגיע להלקת הקבר הוא מצא שם כ־15 איש, ובהם ר"ד סעדיה מנרל, אביו של יצחק מנרל, חברו מימי התיכון שנפל במלחמת יום הכיפורים. בשיחה בין השניים התברר לאילן כי מנרל, שגרל במצרים ולמד רפואה באוניברסיטת קהיר, היה מי שהמליץ לשליחי המודיעין בקיץ 1951 לגייס את משה מרוק. מנרל ניצל את ההזדמנות כדי להכיר בין אילן ליוסף מרוק, מה שהוביל לידידות עמוקה בין השניים ולהתגייסותו של קצין המודיעין להתצטרף לגיבורי הפרשה.

לפני שש שנים, כשמלאו למרוק שמונים, הוא מינה את אילן לעמוד בראש 'הקרן להצעת קודשי קהיר'. הקרן הוקמה כבר ב־1991 בידי המשפחות השכולות וחבריהם של עולי הגרדום, במטרה לשמר ולהנחיל את מורשתם. אילן, שלאחר שחרורו מצה"ל פיתח קריירה אקדמית והתקדם עד לדרגת פרופסור, התגייס למשימה. הוא החל לדרצות במוסדות חינוך ובקורסים צבאיים על הפרשה, הנחה סטודנטים בכתיבת

עבודות סמינריוניות על יהדות מצרים ועל עסק הביש, וגייס את הצעירים להשתתף באוכרה השנתית של עולי הגרדום. אף שהמחקר האקדמי האישי שלו היה קשור ליהדות מצרים, והוא גם ערך ספר בנושא, אילן מודה שהגורם המכריע בהירתמותו לעניין עולי הגרדום היה היכרותו האישית עם יוסף מרוק ועם חברי רשת הריגול שעודם חיים. "יוסף הוא איש כובש, מרשים ואצילי", אומר אילן. "בכל רגע אני מודה על שוכייתי להכיר אותו ואת שאר האנשים. ככל שנכנסתי לתוך הפרשה גיליתי ריכוזות בלתי נסבלת, שבה מצד אחד אתה נחשף לכיעור הישראלי, לתחמנות ולקטנוניות, ובקוטב הנגדי אתה מוצא אנשים עם ברק בעיניים וגישה ערכית, שמעדיפה את צורכי הכלל על צורכי הפרט, וזה מרשים וכובש".

אילן מקווה שחשיפת הדור הצעיר לפרשה תסייע לשימור מורשתם של גיבוריה.

"כשיוסף מרוק שאל אותי לפני כמה שנים 'מי יזכור אתם אחרי שנמות?', אמרתי שאת התשובה לכך אתן בעודו בחיים. כל הצעירים שמגיעים לאוכרה השנתית – בנים ובנות, רתים וחילונים, תיכוניסטים ותלמידי מכינות קדםצבאיות – שומעים לפני כן הרצאה שלי. הטקס הצבאי נמשך רק רבע שעה, אבל החלק החשוב הוא לא פורמלי: הצעירים מדברים עם משפחות גיבורי הפרשה. האוכרה מתקיימת בשיא החורף, וכבר קרה שהצעירים עמדו שם בגשם במשך שלושת רבעי שעה בעיניים בורקות, ולא נתנו לכני המשפחות ללכת. אם אחרי יום כזה המשפחות השכולות ושאר החברים חשים שיש לנו נועד טוב ואכפת, והולכים הביתה נרגשים, עשיתי את היומית שלי. בני הנוער שמגיעים לאוכרה יהיו בעתיד קצינים ומנהיגים, והם יעבירו את זה הלאה".

אוהבים עם בטן מלאה

אף שהסיפור ההיסטורי של הפרשה מרתק בפני עצמו, בעיניו של אילן חשובים יותר הלקחים והמסרים העולים ממנו, ולכן הוא מקדיש דווקא להם חלקים ניכרים בהרצאותיו. "המסר הראשון הוא ההפרדה שעושים גיבורי הפרשה בין המדינה לכמה מראשיה. מרוק הוא לא היחיד שאמר לי: 'יש לנו בטן מלאה על אנשים כאן, אבל את המדינה אנחנו אוהבים. פעלנו למענה ואנחנו מוכנים להמשיך לפעול למענה'. בעיניי, היכולת לעשות את ההבחנה הזאת היא לא פחות מאצילות נפש".

לקחים אחרים קשורים למחוללי

עבודות סמינריוניות על יהדות מצרים ועל עסק הביש, וגייס את הצעירים להשתתף באוכרה השנתית של עולי הגרדום. אף שהמחקר האקדמי האישי שלו היה קשור ליהדות מצרים, והוא גם ערך ספר בנושא, אילן מודה שהגורם המכריע בהירתמותו לעניין עולי הגרדום היה היכרותו האישית עם יוסף מרוק ועם חברי רשת הריגול שעודם חיים. "יוסף הוא איש כובש, מרשים ואצילי", אומר אילן. "בכל רגע אני מודה על שוכייתי להכיר אותו ואת שאר האנשים. ככל שנכנסתי לתוך הפרשה גיליתי ריכוזות בלתי נסבלת, שבה מצד אחד אתה נחשף לכיעור הישראלי, לתחמנות ולקטנוניות, ובקוטב הנגדי אתה מוצא אנשים עם ברק בעיניים וגישה ערכית, שמעדיפה את צורכי הכלל על צורכי הפרט, וזה מרשים וכובש".

אילן מקווה שחשיפת הדור הצעיר לפרשה תסייע לשימור מורשתם של גיבוריה.

"כשיוסף מרוק שאל אותי לפני כמה שנים 'מי יזכור אתם אחרי שנמות?', אמרתי שאת התשובה לכך אתן בעודו בחיים. כל הצעירים שמגיעים לאוכרה השנתית – בנים ובנות, רתים וחילונים, תיכוניסטים ותלמידי מכינות קדםצבאיות – שומעים לפני כן הרצאה שלי. הטקס הצבאי נמשך רק רבע שעה, אבל החלק החשוב הוא לא פורמלי: הצעירים מדברים עם משפחות גיבורי הפרשה. האוכרה מתקיימת בשיא החורף, וכבר קרה שהצעירים עמדו שם בגשם במשך שלושת רבעי שעה בעיניים בורקות, ולא נתנו לכני המשפחות ללכת. אם אחרי יום כזה המשפחות השכולות ושאר החברים חשים שיש לנו נועד טוב ואכפת, והולכים הביתה נרגשים, עשיתי את היומית שלי. בני הנוער שמגיעים לאוכרה יהיו בעתיד קצינים ומנהיגים, והם יעבירו את זה הלאה".

אלה שושנה

(בתמונה), אחייניתו של שמואל עזר: "גדלתי בבית עם סוד שלא מדברים עליו. ההורים שלי לא התלוננו, לא ביקרו, לא ביקשו שום דבר, אבל חשו תסכול מכך שהמנהיגים בישראל לא עמדו מאחורי הפרשה, ולא הכירו בפעילות של חברי הרשת. הבית היה כואב, ועדיין, חינו חיים נורמליים. אמא שלי לא חקרה את הנושא. זה היה בשיכלול כמו פצע שאסור לגעת בו".

אוהבים עם בטן מלאה

אף שהסיפור ההיסטורי של הפרשה מרתק בפני עצמו, בעיניו של אילן חשובים יותר הלקחים והמסרים העולים ממנו, ולכן הוא מקדיש דווקא להם חלקים ניכרים בהרצאותיו. "המסר הראשון הוא ההפרדה שעושים גיבורי הפרשה בין המדינה לכמה מראשיה. מרוק הוא לא היחיד שאמר לי: 'יש לנו בטן מלאה על אנשים כאן, אבל את המדינה אנחנו אוהבים. פעלנו למענה ואנחנו מוכנים להמשיך לפעול למענה'. בעיניי, היכולת לעשות את ההבחנה הזאת היא לא פחות מאצילות נפש".

לקחים אחרים קשורים למחוללי

פרודוקציה: אריק סולסקו

הפרשה "בעקבות עסק הביש החליטו באנף המודיעין לא להפעיל יותר יהודים בארצות מגוריהם. בנוסף הפנימו שחייבת להיות הלימה בין הכשרה למשימה. היום ברור לכלום שההכשרה של חברי הרשת הייתה חובבנית, ושהמשימה שהם קיבלו לא הייתה הגיונית". אבל יש גם לקח אישי אחד מפרשת עסק הביש: מגבלות הציות להוראות. "אחד מחברי הנהלת הקרן שלנו הוא לוי שאול. שאול, יליד אלכסנדריה שנעצר שם בגיל 16 וחצי, גורש לארץ ולימים הגיע כאן לדרגת ניצב במשטרה ודבר-גונדר בשב"ס. בהרצאות שלו לבני הנוער הוא אומר: 'את רוב חיי הבוגרים ביליתי בארגונים היוררכיים, ואני אומר לכם – תמלאו פקודה, אבל לפני שאתם ממלאים אותה תחשבו ותשאלו שתי שאלות, על התכלית ועל השיטה. אם אתם מקבלים תשובה שלא מספקת אתכם, אל תוותרו. לכו עם זה עד למעלה, גם אם זה ידפוק לכם את הקידום. תעשו את זה כדי שכשתקומו מחד במוקד ותביטו במראה, תראו פרוצן שאתם לא מתביישים בו".

מרוק מסכים עם אילן גם בעניין זה: "אני מצפה שקצין שמקבל הוראה יחשוב רגע. זה גם אחד הדברים שאמרתי לקצין בדרגת אלוף משנה, שבמהלך המאבק להעלאת האריות אמר לי שצה"ל לא יעזור בהבאתם לארץ. עניתי לו: חבל על הדרגה שלך, כי אם קיבלת הוראה כזו, לדעתי היא לא הגיונית. שאלתי אותו אם אני כאוח צריך לדאוג להעלאת גופות של קציני צה"ל שנפלו במילוי תפקידם. מבחינתי זה המסר הכי בוער של הפרשה – שקצין צריך לחשוב. ברור שהצבא בנוי על מילוי פקודות, אבל תפקידו של קצין הוא לחשוב קצת".

בחדש שבט הקרוב ימלאו שישים שנה להוצאתם להורג של משה מרוק ושמואל עזר. פרופ' אילן ור"ד יוסף מרוק כבר עמלים על ערב זיכרון והצדעה לאסירי הפרשה, בהפקת המרכז למורשת המודיעין (המל"מ). "העיקר אינו טמון בפרטי האירוע ובסימון האשמים", אומר אילן, "אלא במה שאנו, אורחי ישראל, לוקחים מהסיפור הזה. איך הוא משפיע עלינו כאזרחים והיות פעילים וטובים יותר בכל מיני תחומים. אנחנו מכבדים את זכרם של הנופלים בכך שאנחנו פועלים ברוחם.

"בסופו של דבר, הפרשה הזאת היא אבן דרך בתולדות מדינת ישראל. ואם יש איזה טעם בשנות המאסר הממושכות של חברי המחותרת ובמותם של שלושה מהם, הדי הוא לדאוג שאותם טעויות, תקלות ומחדלים לא יישנו". ■

לתגובות: dyukanmr@gmail.com

ילדים: יוסי אלון